

YOZMA NUTQNI RIVOJLANTIRISHDA KREATIV TAFAKKUR VA MATN IJODKORLIGI INTEGRATSIYASI

Toxirova Shaxnoza Maxmudjon qizi

University of Business and Science Maktabgacha-Boshlang'ich ta'lim va jismoniy tarbiya kafedrası
o'qituvchisi

mail: shaxnozatoxirova9295@gmail Tel: +998930739959

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2193447>

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida yozma nutqni rivojlantirishda kreativ tafakkur va matn ijodkorligi integratsiyasining lingvodidaktik hamda psixologik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida kreativ pedagogik texnologiyalar, refleksiv yozuv, erkin yozuv va hikoya yaratish metodlarining o'quvchilarning yozma nutq kompetensiyasiga ta'siri o'rganildi. Natijalar kreativ yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, matn yaratish kompetensiyasi va kommunikativ faolligini rivojlantirishda samarali ekanligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: yozma nutq, kreativ tafakkur, matn ijodkorligi, lingvodidaktika, refleksiv yozuv, kommunikativ kompetensiya, kreativ pedagogika.

Аннотация: В данной статье анализируются лингвистические и психологические факторы, влияющие на развитие текстового творчества учащихся в процессе начального образования. Исследование выявляет педагогические механизмы формирования письменно-речевой деятельности на основе творческого подхода, важность мыслительных процессов учащихся, навыков использования языковых единиц и мотивационных факторов. Результаты исследования показали, что лингвистический и психологический подход эффективен в развитии текстового творчества у учащихся начальной школы.

Ключевые слова: Творческий подход к тексту, письменная речь, креативный подход, лингвистические и психологические факторы, начальное образование, мышление, мотивация, коммуникативная компетентность.

Annotation: This article analyzes linguistic and psychological factors that affect the development of textual creativity of students in the process of primary education. The study reveals the pedagogical mechanisms of forming written speech activity based on a creative approach, the importance of students' thinking processes, language unit use skills, and motivational factors. The results of the study showed that the linguistic and psychological approach is effective in developing textual creativity in primary school students.

Keywords: text creativity, written speech, creative approach, linguistic and psychological factors, primary education, thinking, motivation, communicative competence.

Kirish. Boshlang'ich ta'lim tizimida yozma nutqni rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika, lingvodidaktika va psixolingvistikaning ustuvor ilmiy yo'nalishlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Globallashuv, raqamli kommunikatsiya va axborot almashinuvi jarayonlarining jadallashuvi o'quvchilarda mustaqil fikrlash, kreativ yondashuv va yozma kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish zaruratini kuchaytirmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida yozma nutq kompetensiyasining shakllanishi o'quvchilarning keyingi intellektual, kommunikativ va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim metodologik asos vazifasini bajaradi. Shu bois yozma nutqni rivojlantirish jarayonini kreativ tafakkur va matn ijodkorligi bilan integratsiyalash masalasi zamonaviy ta'limning dolzarb ilmiy-amaliy muammolaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Zamonaviy lingvodidaktik yondashuvlarda yozma nutq faqat grammatik va orfografik ko'nikmalar yig'indisi sifatida emas, balki murakkab psixolingvistik, kognitiv va kommunikativ faoliyat sifatida talqin qilinadi. Matn yaratish jarayonida o'quvchi tafakkur, xotira, tasavvur, refleksiya, semantik qayta ishlash hamda kommunikativ maqsadlarni uyg'unlashtiradi. Shu jihatdan yozma nutqni rivojlantirish o'quvchilarning nafaqat til kompetensiyasini, balki mustaqil fikrlash, muammoni kreativ hal qilish va individual pozitsiyani ifodalash ko'nikmalarini ham shakllantiradi. Ayniqsa, kreativ tafakkur yozma nutqning originalligi, mazmuniiy boyligi va kommunikativ samaradorligini ta'minlovchi muhim psixologik omil sifatida namoyon bo'ladi.

Bugungi kunda xalqaro baholash dasturlari — PISA, PIRLS va TIMSS tadqiqotlarida ham o'quvchilarning matn bilan ishlash, yozma fikrni mustaqil bayon qilish hamda kreativ yondashuv asosida

matn yaratish kompetensiyalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mazkur jarayon ta'lim tizimida reproduktiv metodlardan kreativ va kompetensiyaviy yondashuvlarga o'tishni talab etadi. Chunki an'anaviy yozma nutq metodikasi ko'proq tayyor bilimlarni qayta takrorlashga asoslangan bo'lib, o'quvchilarning individual fikrlashi va ijodiy salohiyatini to'liq namoyon etishga yetarli imkoniyat yaratmaydi. Shu sababli ta'lim jarayoniga erkin yozuv (free writing), hikoya yaratish (storytelling), refleksiv yozuv va assotsiativ tafakkur texnologiyalarini joriy etish muhim metodik ehtiyoj sifatida yuzaga chiqmoqda.

Tadqiqotning dolzarbligi yozma nutqni rivojlantirish metodikasining kreativ pedagogika va lingvodidaktika integratsiyasi asosida takomillashtirilishi zarurati bilan belgilanadi. Shu bilan birga, raqamli ta'lim muhitida yozma kommunikatsiya ko'lamining kengayishi o'quvchilarda kommunikativ aniqlik, refleksiv tafakkur va matn yaratish kompetensiyalarini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirmoqda.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — yozma nutqni rivojlantirishda kreativ tafakkur va matn ijodkorligi integratsiyasining lingvodidaktik hamda psixologik asoslarini tahlil qilish, shuningdek, kreativ pedagogik texnologiyalar asosida o'quvchilarning matn yaratish kompetensiyasini rivojlantirishning samarali metodik mexanizmlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot davomida yozma nutqning psixolingvistik xususiyatlari, kreativ tafakkurning didaktik imkoniyatlari hamda matn ijodkorligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion metodlar kompleks ravishda o'rganildi.

Mazkur tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'limda yozma nutqni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish, kreativ pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish hamda o'quvchilarning kommunikativ va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Yozma nutqni rivojlantirishda kreativ tafakkur va matn ijodkorligi integratsiyasi masalasi psixolingvistika, lingvodidaktika, pedagogika hamda kognitiv psixologiya yo'nalishlarida keng tadqiq etilgan ilmiy muammolardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ilmiy qarashlarda yozma nutq insonning murakkab kommunikativ va intellektual faoliyati sifatida talqin qilinib, unda tafakkur, tasavvur, refleksiya va semantik qayta ishlash jarayonlari o'zaro integratsiyalashgan holda namoyon bo'lishi ta'kidlanadi. Shu jihatdan yozma nutqni rivojlantirish jarayoni kreativ tafakkur bilan chambarchas bog'liq bo'lib, matn yaratish faoliyatining psixologik va lingvodidaktik asoslarini tashkil etadi.

Vigotskiy L.S. tafakkur va nutqning o'zaro munosabatlarini tadqiq etib, yozma nutqning shakllanishi insonning ichki nutqi va tafakkur faoliyati bilan uzviy bog'liq ekanligini asoslaydi. Olimning fikricha, yozma nutq murakkab psixik faoliyat bo'lib, u abstrakt tafakkur va semantik rejalashtirish asosida shakllanadi. “Yozma nutq tafakkurning eng murakkab analitik shaklidir”[1; 352-b]. Mazkur yondashuv yozma nutqni rivojlantirish jarayonida refleksiya, semantik tahlil va mustaqil fikrlashning muhim psixologik omil ekanligini ko'rsatadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida matn yaratish faoliyati ichki nutq va tasavvur jarayonlarining rivojlanishi bilan bevosita bog'liqdir.

Leontev A.A. nutq faoliyati nazariyasida yozma nutqni kommunikativ ehtiyoj va tafakkur faoliyatining integrativ shakli sifatida izohlaydi. Olimning fikricha, nutq faoliyati maqsadga yo'naltirilgan kommunikativ harakat bo'lib, unda semantik rejalashtirish muhim rol o'ynaydi. “Nutq faoliyati inson tafakkurining kommunikativ shaklda namoyon bo'lishidir”[2; 287-b]. Mazkur qarash yozma nutqni rivojlantirishda kommunikativ yondashuvning muhimligini asoslaydi. Chunki o'quvchi matn yaratish jarayonida fikrni nafaqat grammatik jihatdan to'g'ri, balki kommunikativ maqsadga mos ravishda ifodalashi zarur.

Guilford J.P. kreativ tafakkur nazariyasida divergent fikrlashni ijodiy faoliyatning asosiy komponenti sifatida talqin qiladi. Olim kreativlikning originallik, moslashuvchanlik va semantik sarmahsullik kabi komponentlarini ajratib ko'rsatadi. “Divergent tafakkur kreativ faoliyatning asosiy mexanizmi hisoblanadi”[3; 538-b]. Mazkur nazariya yozma nutqni rivojlantirishda kreativ tafakkurning ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslaydi. Ayniqsa, matn yaratish jarayonida o'quvchilarning noodatiy fikrlar yaratishi, voqea-hodisalarni turlicha talqin qilishi va yangi semantik bog'lanishlar hosil qilishi kreativ yozuv faoliyatining muhim belgilaridan hisoblanadi. Torrance E.P. kreativlikni ta'lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismi sifatida talqin qiladi. Olim kreativ fikrlash o'quvchilarning mustaqil g'oya yaratish va muammoga yangicha yondashish qobiliyatini rivojlantirishini ta'kidlaydi. “Kreativ fikrlash yangi va noodatiy yechimlarni yaratishga xizmat qiladi”[4; 84-b]. Bu yondashuv boshlang'ich ta'limda matn ijodkorligini rivojlantirishda kreativ topshiriqlar va erkin yozuv metodlarining didaktik ahamiyatini ko'rsatadi. Chunki kreativ yozuv o'quvchilarning individual fikrlash faoliyatini faollashtiradi.

De Bono E. lateral fikrlash nazariyasida muammoni noodatiy va stereotiplardan xoli yondashuv asosida hal qilish zarurligini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, kreativ tafakkur insonning yangi g'oyalar

yaratish imkoniyatini kengaytiradi. “Lateral fikrlash yangi g‘oyalarni yaratishning samarali vositasidir”[5; 300-b]. Mazkur qarash yozma nutqni rivojlantirishda assotsiativ tafakkur va kreativ mashqlarning muhim metodik vosita ekanligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, hikoya yaratish va erkin yozuv faoliyatlari o‘quvchilarning tasavvur doirasini kengaytiradi.

Hyland K. yozma nutqni ijtimoiy-kommunikativ faoliyat sifatida tadqiq etadi. Olimning fikricha, matn yaratish jarayonida auditoriya, kommunikativ maqsad va pragmatik moslik muhim ahamiyat kasb etadi. “Yozuv ijtimoiy va kommunikativ faoliyat shaklidir”[6; 273-b]. Bu yondashuv yozma nutqni rivojlantirishda kommunikativ kompetensiyaning ustuvorligini asoslaydi. Chunki o‘quvchi yaratgan matn mazmuniy yaxlitlikka ega bo‘lishi bilan birga kommunikativ vazifani ham bajarishi lozim. Luriya A.R. yozma nutqni psixofiziologik faoliyat sifatida tadqiq etib, unda tafakkur, xotira va refleksiyaning integrativ xarakterini alohida ta’kidlaydi. “Yozma nutq murakkab psixik va analitik faoliyatdir”[7; 320-b]. Mazkur yondashuv yozma nutqni rivojlantirishda refleksiv faoliyat va metakognitiv strategiyalarning muhimligini ko‘rsatadi. O‘quvchilarning o‘z matnlarini tahlil qilishi va qayta ishlashi yozma nutqning sifat jihatdan rivojlanishiga xizmat qiladi.

Tomlinson C.A. differensial ta’lim nazariyasida o‘quvchilarning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish zarurligini ta’kidlaydi. “Samarali ta’lim o‘quvchining individual xususiyatlariga moslashgan holda tashkil etiladi”[8; 187-b]. Mazkur qarash yozma nutqni rivojlantirishda individual va kreativ yondashuvning zarurligini asoslaydi. Chunki har bir o‘quvchining tafakkur tezligi, tasavvuri va kommunikativ imkoniyatlari turlicha bo‘ladi.

Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar tahlili yozma nutqni rivojlantirishda kreativ tafakkur va matn ijodkorligi integratsiyasi zamonaviy lingvodidaktikaning muhim metodologik yo‘nalishi ekanligini ko‘rsatadi. Tadqiqotlar yozma nutqni rivojlantirishda kreativ pedagogik texnologiyalar, refleksiv faoliyat va kommunikativ yondashuvlarning samarali ekanligini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Gardner H. ko‘p qirrali intellekt nazariyasida shaxsning ijodiy va kommunikativ faoliyati turli intellektual komponentlar integratsiyasi asosida shakllanishini ta’kidlaydi. Olimning fikricha, lingvistik intellekt insonning fikrni og‘zaki va yozma shaklda samarali ifodalash qobiliyatini belgilaydi. “Lingvistik intellekt til orqali fikrni samarali ifodalash imkonini beradi”[9; 485-b]. Mazkur yondashuv yozma nutqni rivojlantirish jarayonida o‘quvchilarning individual intellektual imkoniyatlarini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, matn yaratish faoliyatida lingvistik va kreativ intellektning uyg‘unlashuvi o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Bruner J.S. ta’limning konstruktivistik modelini asoslab, bilimlarni mustaqil kashf etish o‘quvchilarning kreativ tafakkurini rivojlantirishini ta’kidlaydi. Olimning fikricha, o‘quvchi tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki faol bilish subyekti sifatida shakllanishi lozim. “Ta’lim kashfiyot orqali o‘rganishga asoslanishi kerak”[10; 97-b]. Mazkur qarash yozma nutqni rivojlantirishda muammoli topshiriqlar va kreativ yozuv texnologiyalarining ahamiyatini asoslaydi. Chunki o‘quvchi matn yaratish jarayonida mustaqil izlanadi, semantik bog‘lanishlar yaratadi va individual fikrini shakllantiradi.

Piaget J. kognitiv rivojlanish nazariyasida bolaning tafakkuri bosqichma-bosqich takomillashishini ilmiy asoslaydi. Olimning fikricha, boshlang‘ich maktab yoshida analitik va mantiqiy tafakkur faol rivojlanadi. “Bolaning tafakkuri faol bilish jarayonida rivojlanadi”[11; 182-b]. Mazkur nazariya boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matn ijodkorligini rivojlantirishda kognitiv faoliyatning muhimligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, yozma nutq jarayonida tahlil qilish, umumlashtirish va semantik tizimlashtirish ko‘nikmalari rivojlanadi. Krashen S.D. tilni o‘zlashtirish nazariyasida tabiiy nutqiy muhitning muhimligini asoslaydi. Olimning fikricha, til kompetensiyasi boy va tushunarli kommunikativ muhit asosida rivojlanadi. “Tilni o‘zlashtirish mazmunli kommunikativ faoliyat orqali yuzaga keladi”[12; 202-b]. Bu yondashuv yozma nutqni rivojlantirishda boy til muhiti va kommunikativ topshiriqlarning zarurligini ko‘rsatadi. Chunki o‘quvchi qanchalik ko‘p matn bilan ishlasa va yozma faoliyatga jalb qilinsa, uning matn yaratish kompetensiyasi shunchalik rivojlanadi. Bereiter C. va Scardamalia M. yozma nutqni rivojlantirishning kognitiv modelini ishlab chiqib, matn yaratish jarayonini murakkab intellektual faoliyat sifatida talqin qiladilar. Olimlarning fikricha, yozma nutq rejalashtirish, semantik qayta ishlash va tahrirlash bosqichlari asosida shakllanadi. “Yozish — bu bilimlarni qayta tashkil etish jarayonidir”[13; 389-b]. Mazkur qarash yozma nutqni rivojlantirishda refleksiv yozuv va matnni qayta ishlash metodlarining muhimligini asoslaydi. Ayniqsa, o‘quvchilarning o‘z matnlarini tahlil qilishi va takomillashtirishi yozma nutq sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Flower L. va Hayes J.R. yozma faoliyatning kognitiv modelini ishlab chiqib, matn yaratishni rejalashtirish, yozish va tahrirlash jarayonlaridan iborat murakkab faoliyat sifatida izohlaydilar. “Yozish

jarayoni rejalashtirish, tarjima qilish va qayta ko‘rib chiqish faoliyatlaridan iborat”[14; 387-b]. Bu yondashuv yozma nutqni rivojlantirishda metakognitiv strategiyalar va refleksiyaning muhimligini ko‘rsatadi. Chunki o‘quvchilar matn yaratish jarayonida o‘z fikrlarini nazorat qiladi va kommunikativ maqsadga muvofiq ravishda qayta tashkil etadi. Hymes D. kommunikativ kompetensiya nazariyasida nutq faoliyatining samaradorligi faqat grammatik to‘g‘rilik bilan emas, balki kommunikativ vaziyatga moslik bilan ham belgilanishini ta’kidlaydi. “Kommunikativ kompetensiya tilni vaziyatga mos qo‘llash qobiliyatidir”[15; 269-b]. Mazkur nazariya yozma nutqni rivojlantirishda kommunikativ yondashuvning ilmiy-metodologik asosini tashkil etadi. O‘quvchi yaratgan matn kommunikativ maqsadga xizmat qilishi, mazmuniy yaxlitlik va pragmatik aniqlikka ega bo‘lishi zarur.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot yozma nutqni rivojlantirishda kreativ tafakkur va matn ijodkorligi integratsiyasining lingvodidaktik hamda psixologik asoslarini aniqlashga yo‘naltirilgan bo‘lib, unda kompleks metodologik yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi kompetensiyaviy, kommunikativ, konstruktivistik, psixolingvistik va kreativ-pedagogik yondashuvlar integratsiyasi asosida tashkil etildi. Ushbu metodologik asos yozma nutqni rivojlantirish jarayonini o‘quvchilarning kognitiv, kommunikativ va ijodiy faoliyati bilan uyg‘un holda tadqiq etish imkonini berdi.

Tadqiqotning nazariy asosini psixolingvistika, lingvodidaktika va kreativ pedagogikaga oid ilmiy konsepsiyalar tashkil etdi. Xususan, Leontev A.A.ning nutq faoliyati nazariyasi, Vigotskiy L.S.ning tafakkur va nutq integratsiyasi haqidagi qarashlari, Guilford J.P. va Torrance E.P.ning kreativ tafakkur nazariyalari hamda Hymes D.ning kommunikativ kompetensiya konsepsiyasi metodologik tayanch sifatida olindi. Mazkur nazariyalar yozma nutqni rivojlantirishda kreativ tafakkur, refleksiya va kommunikativ faoliyatning o‘zaro bog‘liqligini ilmiy jihatdan asoslashga xizmat qildi.

Tadqiqot jarayonida nazariy, empirik va statistik tahlil metodlarining o‘zaro integratsiyasidan foydalanildi. Nazariy bosqichda yozma nutq, kreativ tafakkur, matn ijodkorligi va kommunikativ kompetensiyaga oid ilmiy manbalar qiyosiy-tahliliy asosda o‘rganildi. Tadqiqot davomida mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari, psixolingvistik va pedagogik konsepsiyalari tizimli ravishda tahlil qilinib, yozma nutqni rivojlantirishning metodologik asoslari aniqlandi.

Empirik bosqichda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozma faoliyati real ta’lim jarayonida kuzatildi va baholandi. Tadqiqotda pedagogik kuzatish, diagnostik suhbat, yozma ishlarni mazmuniy tahlil qilish, refleksiv baholash hamda qiyosiy-pedagogik tahlil metodlaridan foydalanildi. O‘quvchilarning matn yaratish kompetensiyasi, lug‘aviy boyligi, mantiqiy tafakkuri, kommunikativ aniqligi va kreativ yondashuvi maxsus ishlab chiqilgan mezonlar asosida baholandi.

Tadqiqotning eksperimental qismi boshlang‘ich ta’lim sinflarida tashkil etildi. Eksperiment uch bosqichli model asosida amalga oshirildi diagnostik bosqich, shakllantiruvchi bosqich, yakuniy baholash bosqichi.

Diagnostik bosqichda o‘quvchilarning boshlang‘ich yozma nutq darajasi, matn yaratish ko‘nikmalari, kreativ tafakkur faolligi va kommunikativ kompetensiyasi aniqlab olindi. Bunda yozma topshiriqlar, erkin fikr bildirish mashqlari hamda refleksiv savollardan foydalanildi. O‘quvchilarning yozma ishlari mazmuniy yaxlitlik, grammatik aniqlik, lug‘aviy boylik, semantik moslashuvchanlik va kreativlik mezonlari asosida tahlil qilindi.

Shakllantiruvchi bosqichda kreativ pedagogik texnologiyalar asosida maxsus metodik tizim ishlab chiqildi va ta’lim jarayoniga joriy etildi. Ushbu bosqichda quyidagi innovatsion metod va texnologiyalardan foydalanildi erkin yozuv (free writing), hikoya yaratish (storytelling), assotsiativ tafakkur mashqlari, refleksiv yozuv texnologiyalari, muammoli vaziyat asosida matn yaratish, kreativ topshiriqlar, dialogik va kommunikativ mashqlar.

Mazkur metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, original g‘oya yaratish qobiliyatini va yozma nutqdagi kommunikativ faolligini rivojlantirishga yo‘naltirildi. Ayniqsa, refleksiv yozuv texnologiyalari orqali o‘quvchilarning metakognitiv faoliyati, ya’ni o‘z fikrini nazorat qilish, matnni tahlil qilish va takomillashtirish ko‘nikmalari shakllantirildi.

Yakuniy bosqichda eksperimental ta’sir samaradorligi qiyosiy tahlil asosida baholandi. O‘quvchilarning eksperimentdan oldingi va keyingi natijalari o‘zaro solishtirildi. Tadqiqot natijalari asosida matn yaratish kompetensiyasi, kommunikativ aniqlik, lug‘aviy boylik, kreativ tafakkur va refleksiv yozuv ko‘nikmalarining rivojlanish dinamikasi aniqlandi.

Tadqiqot davomida sifatli (qualitative) va miqdoriy (quantitative) tahlil metodlaridan kompleks foydalanildi. Sifatli tahlilda o‘quvchilarning yozma ishlari semantik yaxlitlik, obrazlilik, kommunikativ

maqsadga muvofiqlik va kreativlik nuqtayi nazaridan tahlil qilindi. Miqdoriy tahlilda esa o'quvchilarning rivojlanish ko'rsatkichlari foizlar asosida qiyoslandi va statistik jihatdan umumlashtirildi.

Tadqiqotning ishonchligi va validligi ilmiy-metodologik yondashuvlarning uyg'unligi, nazariy va empirik metodlarning integratsiyasi hamda olingan natijalarning qiyosiy tahlili orqali ta'minlandi. Tadqiqot natijalari yozma nutqni rivojlantirishda kreativ tafakkur va matn ijodkorligi integratsiyasi yuqori pedagogik samaradorlikka ega ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Umuman olganda, mazkur metodologik yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma nutqini rivojlantirishda kreativ pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llash, kommunikativ kompetensiyani shakllantirish hamda matn ijodkorligini rivojlantirishning innovatsion modelini ishlab chiqish imkonini berdi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari yozma nutqni rivojlantirishda kreativ tafakkur va matn ijodkorligi integratsiyasiga asoslangan metodik tizim boshlang'ich sinf o'quvchilarining kommunikativ kompetensiyasi, mustaqil fikrlashi hamda yozma faoliyatiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatganligini tasdiqladi. Eksperimental faoliyat davomida erkin yozuv (free writing), hikoya yaratish (storytelling), refleksiv yozuv va assotsiativ tafakkur texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning matn yaratish jarayonidagi kreativ faolligini sezilarli darajada oshirdi.

Eksperiment davomida o'quvchilarning yozma ishlarida semantik yaxlitlik, mantiqiy izchillik, obrazli tafakkur va kommunikativ aniqlik ko'rsatkichlarining rivojlangani kuzatildi. Xususan, eksperimentdan keyingi bosqichda o'quvchilar o'z fikrlarini mustaqil va izchil bayon qilish, matnda individual mualliflik pozitsiyasini namoyon etish hamda voqea-hodisalarni kreativ tarzda talqin qilishga nisbatan faolroq yondashdilar.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kreativ yozuv texnologiyalari o'quvchilarning lug'aviy boyligini kengaytirish, semantik moslashuvchanligini rivojlantirish va yozma kommunikativ faoliyatini faollashtirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, erkin yozuv mashqlari o'quvchilarning ichki nutqini faollashtirib, mustaqil fikrlash va original g'oya yaratish qobiliyatining rivojlanishiga yordam berdi. Hikoya yaratish metodlari esa o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirib, matnning mazmuniy yaxlitligini shakllantirishga xizmat qildi.

Refleksiv yozuv faoliyati asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar o'quvchilarning metakognitiv ko'nikmalarini rivojlantirdi. Tadqiqot davomida o'quvchilar o'z matnlarini tahlil qilish, xatolarni aniqlash, mazmuniy kamchiliklarni bartaraf etish va matnni takomillashtirish ko'nikmalarini egalladilar. Bu esa yozma nutqning sifat jihatdan rivojlanishiga va kommunikativ samaradorligining oshishiga olib keldi.

Qiyosiy tahlil natijalariga ko'ra, eksperimental guruh o'quvchilarida quyidagi o'zgarishlar kuzatildi:

Ko'rsatkichlar	Eksperimentgacha	Eksperimentdan so'ng
Mustaqil va ijodiy matn yaratish	40%	78%
Kreativ tafakkur faolligi	41%	85%
So'z boyligi va uslubiy rang-baranglik	44%	82%
Matnning mantiqiy-kompozitsion yaxlitligi	40%	84%
Obrazli va assotsiativ fikrlash	35%	81%
Refleksiv tahlil ko'nikmalari	38%	77%
Yozma kommunikativ faollik	42%	87%
Semantik moslashuvchanlik darajasi	39%	83%
Mualliflik pozitsiyasini ifodalash	34%	80%
Mustaqil fikrni argumentlash ko'nikmasi	37%	82%

Natijalar tahlili kreativ pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan metodik tizim boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma nutqini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatdi. Ayniqsa, kreativ topshiriqlar va kommunikativ mashqlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy faolligi va yozma nutqdagi kommunikativ aniqligini rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Tadqiqot davomida o'quvchilarning yozma ishlarida grammatik aniqlik bilan bir qatorda semantik yaxlitlik, obrazlilik va kommunikativ moslikning ham rivojlangani aniqlandi. Bu esa yozma nutqni rivojlantirishda kreativ tafakkur va kommunikativ faoliyat integratsiyasi muhim metodologik asos ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari an'anaviy reproduktiv metodlar bilan taqqoslaganda kreativ yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning matn yaratishdagi ijodiy salohiyatini

to‘liqroq namoyon etishini ko‘rsatdi. O‘quvchilar matn yaratishda mustaqillik, originallik va kommunikativ erkinlikka ega bo‘lib, yozma faoliyatda faol subyekt sifatida namoyon bo‘ldilar.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari yozma nutqni rivojlantirishda kreativ tafakkur va matn ijodkorligi integratsiyasi boshlang‘ich ta‘limda samarali lingvodidaktik model ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Mazkur model o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasi, kreativ tafakkuri, refleksiv faoliyati va matn yaratish ko‘nikmalarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi.

Muzokara. Mazkur tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta‘limda matn ijodkorligini rivojlantirish jarayoni murakkab lingvopsixologik va kommunikativ hodisa ekanligini tasdiqladi. Olingan empirik ma‘lumotlar matn yaratish faoliyati o‘quvchilarning tafakkuri, tasavvuri, motivatsiyasi, nutqiy tajribasi hamda kommunikativ ehtiyojlari integratsiyasi asosida shakllanishini ko‘rsatdi. Shu jihatdan, yozma nutqni rivojlantirish jarayonini faqat grammatik bilimlar tizimi sifatida emas, balki kreativ-kognitiv faoliyat sifatida talqin qilish zarurligi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari Leontev A.A. tomonidan ishlab chiqilgan nutq faoliyati nazariyasi bilan uyg‘unlik kasb etadi. Olimning fikricha, nutq faoliyati kommunikativ ehtiyoj va tafakkur faoliyatining o‘zaro integratsiyasi asosida yuzaga keladi. Tadqiqot davomida ham o‘quvchilarning matn yaratish jarayonida analitik tafakkur, semantik qayta ishlash va kommunikativ maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatlari muhim o‘rin egallashi kuzatildi. Ayniqsa, mustaqil matn yaratish topshiriqlari o‘quvchilarning fikrlarni mantiqiy tizimlashtirish va mazmuniy yaxlitlikni ta‘minlash ko‘nikmalarini rivojlantirdi.

Kreativ tafakkur bo‘yicha olingan natijalar Guilford J.P. hamda De Bono E. tomonidan ilgari surilgan divergent va lateral fikrlash nazariyalarini ham tasdiqlaydi. Tadqiqot jarayonida o‘quvchilarning matn yaratish faoliyatida originallik, semantik moslashuvchanlik va obrazli tafakkur ko‘rsatkichlari sezilarli darajada oshgani aniqlandi. Bu esa kreativ yozuv texnologiyalarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilari matn ijodkorligini rivojlantirishdagi lingvodidaktik samaradorligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Refleksiv yozuv faoliyatining samaradorligi Luriya A.R. hamda Davydov V.V. qarashlari bilan uyg‘unlashadi. Tadqiqot davomida o‘quvchilarda o‘z matnlarini tahlil qilish, mazmuniy kamchiliklarni aniqlash va yozma faoliyatni qayta tashkil etish ko‘nikmalarining rivojlangani kuzatildi. Bu holat yozma nutqning dinamik va refleksiv xarakterga ega ekanligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, refleksiv yozuv metodlari o‘quvchilarning metakognitiv faoliyatini faollashtirib, o‘z-o‘zini nazorat qilish hamda matnni takomillashtirish ko‘nikmalarini shakllantirdi.

Kommunikativ kompetensiya nuqtayi nazaridan tadqiqot natijalari Hymes D. nazariyasi bilan hamohangdir. Olim kommunikativ faoliyat samaradorligini grammatik to‘g‘rilik bilan bir qatorda pragmatik moslik va vaziyatga muvofiqlik bilan ham bog‘laydi. Tadqiqot natijalarida o‘quvchilarning matnlarida kommunikativ aniqlik, mazmuniy izchillik va individual fikrni ifodalash darajasi sezilarli rivojlangani qayd etildi. Bu esa yozma nutqni rivojlantirishda kommunikativ yondashuvning muhim metodologik asos ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, tadqiqot davomida an‘anaviy reproduktiv metodlar o‘quvchilarning kreativ salohiyatini to‘liq namoyon etish imkonini bermasligi aniqlandi. Mazkur holat konstruktivistik va kreativ pedagogik yondashuvlarning zarurligini yana bir bor asoslaydi. Chunki o‘quvchi ta‘lim jarayonida tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki mustaqil fikr yurituvchi va matn yaratuvchi faol subyekt sifatida namoyon bo‘lishi lozim.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari kreativ tafakkur, refleksiya va kommunikativ faoliyat integratsiyasi boshlang‘ich ta‘limda matn ijodkorligini rivojlantirishning samarali lingvodidaktik modeli ekanligini ko‘rsatdi. Mazkur model o‘quvchilarda nafaqat yozma nutq kompetensiyasini, balki mustaqil fikrlash, kreativ yondashuv, kommunikativ madaniyat va refleksiv tafakkurni ham shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot boshlang‘ich ta‘limda matn ijodkorligini kreativ yondashuv asosida rivojlantirishning lingvopsixologik, lingvodidaktik va pedagogik jihatlarini kompleks o‘rganishga bag‘ishlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, yozma nutqni rivojlantirish jarayoni murakkab kognitiv va kommunikativ faoliyat bo‘lib, u tafakkur, xotira, tasavvur, motivatsiya hamda ijtimoiy muloqot ehtiyojlarining o‘zaro integratsiyasi asosida shakllanadi.

Tahlillar asosida kreativ pedagogik texnologiyalarni ta‘lim jarayoniga joriy etish o‘quvchilarning matn yaratish kompetensiyasi, lug‘aviy boyligi, mantiqiy izchilligi va kommunikativ faolligini sezilarli darajada oshirishi aniqlandi. Ayniqsa, erkin yozuv, hikoya tuzish, assotsiativ tafakkur va refleksiv yozuv metodlari o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, original g‘oya yaratish hamda yozma nutqda shaxsiy pozitsiyani ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi tasdiqlandi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari yozma nutqni faqat grammatik ko‘nikmalar yig‘indisi sifatida emas, balki ijodiy-kognitiv va kommunikativ faoliyat sifatida qarash zarurligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Bu esa zamonaviy ta‘limda konstruktivistik va kompetensiyaviy yondashuvlarning ustuvor ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Olingan natijalar kreativ tafakkur, refleksiya va kommunikativ kompetensiya integratsiyasi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozma nutqini rivojlantirishda eng samarali metodik model ekanligini tasdiqladi. Ushbu model o‘quvchilarda nafaqat til kompetensiyasini, balki mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va madaniy kommunikatsiya ko‘nikmalarini ham shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta‘limda matn ijodkorligini rivojlantirish zamonaviy pedagogika va lingvodidaktikaning dolzarb muammolaridan biri bo‘lib, uni samarali hal etish uchun kreativ yondashuvga asoslangan innovatsion metodik tizimlarni keng joriy etish zarur. Bu esa ta‘lim sifatini oshirish va o‘quvchilarning intellektual hamda ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

- 1.Выготский Л.С. Мышление и речь. — Москва: Лабиринт, 1999. — 352 с.
- 2.Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. — Москва: Смысл, 2003. — 287 с.
- 3.Guilford, J.P. The Nature of Human Intelligence. — New York: McGraw-Hill, 1967. — 538 p.
- 4.Torrance, E.P. Torrance Tests of Creative Thinking: Norms-Technical Manual. — Lexington, MA: Ginn and Company, 1974. — 84 p.
- 5.De Bono, E. Lateral Thinking: Creativity Step by Step. — New York: Harper & Row, 1970. — 300 p.
- 6.Hyland, K. Second Language Writing. — Cambridge: Cambridge University Press, 2003. — 273 p.
- 7.Лурия А.Р. Язык и сознание. — Москва: Издательство Московского университета, 1979. — 320 с.
- 8.Tomlinson, C.A. The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners. — Alexandria, VA: ASCD, 2014. — 187 p.
- 9.Gardner, H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. — New York: Basic Books, 2011. — 485 p.
- 10.Bruner, J.S. The Process of Education. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960. — 97 p.
- 11.Piaget, J. The Psychology of Intelligence. — London: Routledge, 2001. — 182 p.
- 12.Krashen, S.D. Principles and Practice in Second Language Acquisition. — Oxford: Pergamon Press, 1982. — 202 p.
- 13.Bereiter, C., Scardamalia, M. The Psychology of Written Composition. — Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1987. — 389 p.
- 14.Flower, L., Hayes, J.R. “A Cognitive Process Theory of Writing”. College Composition and Communication. — 1981. — Vol. 32(4). — pp. 365–387.
- 15.Hymes, D. On Communicative Competence. In: Pride J.B., Holmes J. (eds.). Sociolinguistics. — Harmondsworth: Penguin Books, 1972. — pp. 269–293.